

"Nismo imeli opravka z neko prebrisano klico"

Z Vlasto Jalušič o destrukciji države, naši toleranci do destruktorjev in nasilju brez nasilja

DRAGICA KORADE

Dr. **Vlasta Jalušič** je ena od ustanoviteljic Mirovnega inštituta, politologinja, ki je doktorirala na Dunaju, predavala pa še v Budimpešti, Sarajevu in drugod. S kolegi je nedavno zasnovala magistrski študij politologije na Primorski univerzi. Feministka, ki je po vzoru Hanne Arendt študirala "banalnost zla" in v svoji zadnji knjigi poiskala skupne točke med poboji v Srebrenici, slovenskimi izbrisanimi ter genocidom v Ruandi. Čeprav sodi med tiste, ki mislijo, "da Slovenija pred 25 leti ni izkoristila svoje izjemne zgodovinske šanse in ustvarila nečesa novega in dobrega za vse", ji danes gre "strašno na živce" vsesplošno jamranje, kako je vse zanič in smo vse zapravili.

Zakaj?

"Ker pripada jadikovanje, kako je vse narobe in vse zapravljeno in kako se je vse to zgodilo po neki zarotniški logiki, fatalističnemu razmišljanju. Strinjam se, da gremo h koncu nekega procesa, ki ga zaznamuje destrukcija institucij države in sistema, ki je zagotavljal neko osnovno enakost med ljudmi. Ampak ta destrukcija ni bila slučajna. Bila je sistematična in za njo nosi odgovornost velika skupina ljudi. Ne gre zgolj za to, da bi bila odgovorna samo ozka elita, ki je od tega profitirala in si v nekaj letih ustvarila bajno bogastvo na popolnoma nesprejemljive načine."

Za kaj pa gre?

"Velika večina je vse to tolerirala. Zame je to hujši problem. V vsakem okolju, vedno in povsod se najdejo ljudje, ki hočejo izkoristiti slabosti sistema in zakonov v svoje dobro. Tisto, kar je problem, je toleranca intelektualne elite, ki zvečine ni neposredno finančno profitirala."

To malo spominja na Marina Lutra, ki je rad govoril, da problem niso hudobni ljudje, ki delajo zlo. Problem so dobri ljudje, ki to gledajo in molčijo. Zakaj so molčali intelektualci?

"Predvsem zato, ker so stalno računali na to, da njihovi privilegiji ne bodo načeti. Mednje štejem tudi tiste, ki so v službi v akademskih raziskovalnih institucijah in so ex professo odgovorni za premišljanje tega, kar se dogaja okoli njih. Niso neposredni del državnega aparata, so pa financirani iz državnega proračuna. Imeli so občutek, da bo vsak od njih dobil vsaj košček pogače. Institucije so se razsuvale za to, da so se lahko ustvarjali individualni profiti in zaslužki, zato je vsaka toleranca do tega skrajno problematična, saj je to omogočala. Nismo imeli opravka z neko edinstveno in skrajno prebrisano kliko, ki je to počela neodvisno od vsega ostalega. To početje je del prebivalstva podpiral. Največji del državljske odgovornosti nosijo srednji sloj in intelektualci, ki temu niso postavili meja in so na neki način pri tem sodelovali."

Po izbrisu je bilo mogoče vse

Kdor je molčal, je sodeloval?

"Točno tako. Ne pravim, da so aktivno sodelovali. Pravim, da se temu niso uprli. K temu je pripomogla tudi antipolitična mentaliteta, ki govori, da imamo vnaprej zvezane roke in ne moremo nič storiti. Ampak na nekaj drugega sem žela opozoriti. Moja teza je, da je bil izbris 25.671 stalnih prebivalcev Republike Slovenije, akt, ki je bil izveden leta 1992, takoj na začetku tranzicije, neko izhodišče. Toleriranje tega akta in nesposobnost, da bi uvideli in pokazali, kako huda kršitev je to, sta odprla možnost za vse druge kršitve, ki so se zvrstile potem. To je bila ultimativna kršitev, ki je ustvarila pot ostalim in jih omogočila. Pokazala je, da ljudje na pozicijah skozi institucije lahko nekaznovano kršijo

pravice drugih. Ko se to enkrat zgodi, se ponavlja."

Izbrisane lahko obravnavamo kot prvi test, kaj vse lahko počnejo z nami?

"Ja. Moja teza je, da je ta akt pokazal, da je v tej državi mogoče marsikaj nekaznovano početi. Če lahko nekaznovano kršiš pravice drugih, potem to pač počneš. Bodisi neposredno, kot je bilo to v primeru izbrisanih, ki je bil zločin, ki še vedno visi v zraku kljub sodbi Evropskega sodišča, bodisi posredno, ko gre za taka dejanja, kot je rušenje institucij države in osnovnih etičnih načel."

V Mirovnem inštitutu ste se z vprašanjem izbrisanih veliko ukvarjali. To produkcijo poznamo. Zanima me druga, osebna plat. Kako ste si vi sami pri sebi pojasnili izbrisane?

"Izbris je bil zavestno dejanje. Poleg sodbe Evropskega sodišča je to najnatlačneje v pravnem smislu pokazala Neža Kogovšek Šalamon v svoji disertaciji in knjigi Izbris in (ne)ustavna demokracija. To ni bila zmota, napaka, birokratski zdrs. Za tem je obstajala politika, ki je imela rasistične osnove. Del slovenskega prebivalstva, ki ni bil slovenske narodnosti, je bil deklariran kot odvečen in se ga je kot takega poskušalo znebiti. To se je izvršilo skozi sam birokratski aparat kot kvaziadministrativno dejanje, zato se je Sloveniji zgodilo tisto, čemur se reče administrativno etnično čiščenje. To je seveda samo eden od načinov, na katerega se znebite ljudi, ki so odvečni. Fenomenov odvečnosti pa imamo v sodobnih družbah 20. stoletja več. Pri nas se je to pokrilo s procesom ustvarjanja nove države in njenih prebivalcev. Dejanje je postalo možno zaradi nepazljivosti in nesolidarnosti državljanov, predvsem pa zaradi predstavnikov institucij, ki niso hoteli ali zmogli dojeti, da je to huda kršitev."

Birokratski avtomatizem

Fenomen odvečnosti postaja eden ključnih pojmov vaše politične filozofije. Kaj s tem pojmom označujete?

"Termin sem prevzela od Hannah Arendt. Fenomen odvečnosti se pojavi v modernih množičnih družbah, ko začnejo družbeni procesi funkcionirati kot skoraj 'naravni' avtomatizmi, v katerih človeško delovanje več ni potrebno. Zdi se, da lahko funkcionirajo brez participacije ljudi. To je njegova osnova. V prvem koraku postanejo ljudje politično odvečni, hkrati pa postajajo odvečni v smislu družbe, v smislu proizvodnje in dela. Zlasti slednjo poznamo zelo dobro. Ne obstaja več dovolj dela, ki bi ga ljudje lahko opravljali in v tem smislu smo onkraj družbe dela vsaj na nekaterih območjih sveta. Tam, kamor se seli proizvodnja, je dela dovolj in preveč. To globalno ravnovesje, ki ponekod ustvarja presežek ljudi, drugod pa presežek kapitala, omogoča izkoriščanje ljudi do skrajnih ekstremov na eni strani, na drugi pa skrajno bogastvo peščice ljudi, ki razpolagajo z velikim odstotkom globalnega bruto dohodka. Nujna je omejitev tega zadnjega."

Fenomen odvečnosti je tisto, na kar bi po vašem mnenju danes morali biti celo bolj pozorni kot na problem nasilja. Zakaj?

"Ker je danes mogoče sprožiti in do konca izpeljati nekatere grozljive procese brez neposrednega nasilja."

Kako?

"Proces discipliniranja preko navidezno avtomatskih birokratskih struktur so lahko videti popolnoma nenasilno. Nekateri to imenujejo strukturno nasilje, toda strukture same po sebi niso nasilne. Nasilne se nam zdijo zato, ker neke sedijo ljudje, ki v teh strukturah opravljajo določene funkcije in brez njih ne bi funkci-

Vlasta Jalušič: "V vsakem okolju, vedno in povsod se najdejo ljudje, ki hočejo izkoristiti slabosti sistema in zakonov v svoje dobro. (Robert Balen)

Toleriranje izbrisa in nesposobnost, da bi uvideli, kako huda kršitev je to, sta odprla možnost za vse druge kršitve, ki so se zvrstile potem. To je bila ultimativna kršitev

onirale kot take. Ko pristanemo na to, da strukture funkcionirajo same po sebi, izključimo človeško odgovornost. Na ta način ljudem, ki poganjajo procese, ki delajo druge ljudi za odvečne, pomagamo ustvarjati občutek, da je vse, kar počno, neproblematično, da ni nič narobe."

Pa konkretizirajva: tisti uradnik, ki je pri upravni linici uničil osebni dokument in človeku sporočil, da je izbrisan, nosi svoj del odgovornosti za izbris?

"On seveda je odgovoren kot človeško bitje. Odgovoren je za svoje početje, saj se v pravni državi domneva, da se mora tudi uradnik zavedati, da obstajajo človekove pravice, ki jih ne bi smel kršiti."

Ampak ta uradnik je imel za sabo zakon, ki ga mora spoštovati.

"Ta uradnik seveda je imel za sabo določeno navodilo, ki ga je spoštoval, a to je bilo nezakonito. Moral bi tehtati med svojo moralno obveznostjo, presojo pravičnosti in birokratsko depešo, ki jo je dobil. Seveda bi morda lahko izgubil službo, če tega navodila ne bi spoštoval in zaradi tega strahu se je večina ravnala po svoji uradniški dolžnosti. To je do neke mere razumljivo, vendar pa konkretnega uradnika ali uradnice to ne izvzema iz moralne odgovornosti. Seveda vsi opravčujejo takšno ravnanje v takšnih situacijah z besedami, da ne more vsak človek biti heroj."

Običajno nam povedo, da so opravljali samo svoje zanikrno delo.

"Res je, ampak vedno obstajajo tudi momenti civilne nepokorščine, ki so jo nekateri uradniki tudi dejansko izvajali in ti momenti morajo biti zgled za ravnanje v takih okoliščinah. Poznamo vrsto primerov, ko so dejansko pomagali ljudem. Nekateri policisti niso hoteli ljudi nezakonito deportirati čez mejo. Ljudi, ki niso imeli dokumentov, so tolerirali in jim celo pomagali. Tudi nekateri za upravnimi okenci niso delali po navodilih. Takšni ljudje bi morali biti v tem primeru za zgled. Najbrž se ni bilo lahko odkrito upreti navodilom v situaciji, ko so bili sami pod močnim ideološkim pritiskom, da so to ljudje, ki so zavrnilo slovensko državljanstvo in so izdajalci. Vprašanje je, ali so se bili sposobni izvzeti iz dominantne in izključevalne govorice o slovenstvu kot edini vrednoti. V največ primerih so temu jeziku podlegli tudi sami, ga prevzeli in prakticirali. Krivdo seveda nosijo tisti, ki so dali navodila in sproducirali tezo o tem, da so izbrisani skupina izdajalcev, nasprotnikov Slovenije, ter znikali izbris."

Saj to tezo branijo še danes.

"Seveda. Tisti, ki so najbolj odgovorni za to, da je bil izbris toleriran in ni bil prepoznan kot najhujša kršitev človekovih pravic, to govorijo še danes."

Kaj je rasizem

Ali s fenomenom odvečnosti lahko pojasnimo tudi zdajšnji evropski odnos do beguncev, ki se množično utapljajo v Sredozemskem morju?

"Tako imenovani problem beguncev je treba brati v kontekstu odnosa do migracij in strukturnega rasizma. Ravno s tem se EU ne želi spoprijeti. Ali enakost ljudi ne predpostavlja, da se ljudje lahko selijo in potujejo kamorkoli? Ne glede na to, od kod so? V svojem zadnjem tekstu se ukvarjam z vprašanjem, ali je rasizem predvsem ideologija. Ali se je z rasizmom treba ukvarjati predvsem kot s sovražnim govorom, ki pripelje ljudi do tega, da napadejo ljudi, ki veljajo za drugačne. Ali je problem rasizma predvsem to? Evropske politike proti rasizmu se namreč orientirajo predvsem na sovražni govor in na tako imenovani zločin iz sovraštva. Sama sem na primeru kolektivnih zločinov, ki so se zgodili v nekdanji Jugoslaviji in Ruandi, poskušala pokazati, da storilci nasilja niso tisti, ki so ideološko indoktrinirani, ampak ljudje, ki to počnejo iz različnih motivov: bodisi so že tako ali tako nasilni ali pričakujejo kake materialne koristi, lažje recimo okrađejo svoje sosedo. Ideologija sovraštva ni dominantni razlog za nasilje."

Lahko ga pa dekriminalizira, povzdigne med višje cilje, upraviči?

"Ideologija je samo odbijač odgovornosti. Z njeno pomočjo je mogoče opravičiti nasilna dejanja. Rasizem dejansko je ideologija upravičevanja nasilnih dejanj, ideologija zanikanja enakosti. To je ena plat. A če se osredotočimo samo na sovražni govor in na zločine iz sovraštva, izpuščamo institucije, ki funkcionirajo rasistično, pozabimo na zakone, ki imajo rasistično osnovo. Evropski migracijski zakoni pa so rasistični, ker na osnovi kolonialne zgodovine definirajo, kdo sme priti v Evropo in kdo ne. Ta zgodovina je rasna in v tem kontekstu Afrika zavzema posebno vlogo. Afriške države so znotraj evropske migracijske politike podvržene največji selekciji. Evropa se torej znotraj sebe osredotoča na sovražni govor in skuša preprečevati rasizem in sovraštvo proti tistim, ki so že tukaj. Hkrati pa s to koncentracijo prikriva svoj strukturni rasizem, ki obstaja v sami zakonodaji. To, kar se dogaja danes v Sredozemlju, je rezultat evropske migracijske politike. Tisti, ki to politiko podpirajo, so neposredno odgovorni za mrtve v Sredozemlju."

Kam v evropsko agendo pa umeščate nedavni zlet fašistov v Gorici, ki so svoj pohod utemeljili s stoto obletnico vstopa Italije v tisto klavniko, ki ji rečemo prva svetovna vojna?

"Ne pozabite, da so temu shodu nasprotovali starogoričani, ki imajo odnos do vojne kot do grozodejstva. Gre za rekonstrukcijo preteklosti, kjer postane vojna nekaj, kar je treba slaviti, ne pa katastrofa. Hkrati lahko v tem vidimo neki generacijski prepad, ki je ustvarjen v zadnjih letih, ko se zdi, da 'preteklost' služi manipulacijam. Kot da imamo neko novo štetje, prej pa ni bilo ničesar. Zanimivo je, da se je pojavil ta fenomen tudi pred nedavnimi vojnami v Jugoslaviji, na bojiščih je namreč umirala generacija, ki ni poznala vojnih grozot, in se je šla rambo zgodbe. Takšni shodi so možni, ko država preneha funkcionirati kot institucija, ki mora ščiti enakost in pravice vseh. Potem postane vse mogoče. Zaton države se ne dogaja slučajno. Ne povzroča ga samo galopirajoča ekonomska globalizacija. Gre za (tudi kvazilevi) odnos do države kot nujnega zla. Nenehno nas skušajo prepričevati, da je politika zlo in da je država nekaj, kar je treba spraviti na minimum. Da se država ne vtika v ekonomijo. Sama sem prepričana o nasprotnem: da je ekonomija nekaj, kar se ne bi smelo vtikati v državo in da jo je treba zamejiti - na to je v svoji Filozofiji pravice že v 18. stoletju daljnosežno opozoril filozof Hegel."